

UOT:811.111.

**MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ GET FEİLİNİN QRAMMATİK
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Məmmədova Şəlalə Arif qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
shalala_arif@yahoo.com

Xülasə: Ənənəvi olaraq məcburiyyət dedikdə şəxsin və yaxud obyektin hərəkətə gətirilməsi, həmçinin onun vəziyyətinin dəyişməsi nəzərdə tutulur. İngilis dilində təhrik kateqoriyası öz ifadəsini make, get, have, let, feili birləşmələrdə tapır. Bu birləşmələrdə məcburiyyətin ümumi mənası onların digər məna verən komponentlərlə əlaqəsi nəticəsində baş verir. *Get* onu digər feillərdən fərqləndirən əsas leksik-semantik xüsusiyyətləri özündə saxlayır. Bu özünü məcburiyyət zamanı çətinliyin aradan qaldırılmasında göstərir. *Get* tərkibli birləşmələr öz müxtəlifliyi ilə fərqlənir: 1) predikatı məsdərlə ifadə olunan birləşmələr. *Tom got nick to do it*; 2) predikatı indiki zaman feili sifətlə ifadə olunan birləşmələr. *She got the pot boiling*; 3) predikatı keçmiş zaman feili sifətlə ifadə olunan birləşmələr. *We got the job done*; 4) predikatı sifətlə ifadə olunan birləşmələr. *He got his suit done*; 5) predikat müxtəlif məkan anlayışı bildirən birləşmələrlə ifadə olunur. *They managed to get him on the bed*; 6) *get* “*get + tamamlıq + isim*” tipli birləşmələrdə işlənir. *I got my dad a sweater*.

Get feilini funksional imkanlarının tədqiqi göstərir ki, *get* feili təhrikin müxtəlif növlərinin ifadə olunmasında mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: məcburiyyət, təhrik, köməkçi feil, valentlik, vasitəsiz tamamlıq, tərkib

Ключевые слова: принуждение, побуждение, валентность, прямое дополнение, конструкция, вспомогательный глагол

Key words: valiancy, construction, inducement, compulsion, auxiliary verb, direct object

İngilis dili analitik quruluşa malikdir. Bu o deməkdir ki. İngilis dilində qrammatik kateqoriyalar əsasən köməkçi feillər vasitəsilə ifadə olunur. Xüsusən, feilin zaman formaları, feilin növləri ayrı-ayrı analitik birləşmələr vasitəsilə öz ifadəsini tapır. Dildə səbəb-nəticə əlaqəsinin ifadə olunmasında da analitik formalar geniş şəkildə işlənir. Həmin analitik konstruksiyalara “to make”, “to have”, “to get”, feili birləşmələri göstərmək olar. Qeyd edilən feillər bir məna ətrafında birləşərək bu və ya digər əşyanın hər hansı bir təsirə məruz qalmasına səbəb olur. Subyektin təsiri nəticəsində obyekt dəyişikliyə uğrayır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, təhrik bildirməklə yanaşı hər hansı bir feilin özünəməxsus spesifik xüsusiyyəti var. Bu məqalədə bizim məqsədimiz yalnız “to get” feilinə xas olan əsas qrammatik xüsusiyyətləri araşdırmaq nəzərdə tutulur. “To get” feili çoxmənalı feil kimi geniş leksik-qrammatik xüsusiyyətlərə malikdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, “Oxford” lüğətində “to get” feilinin 17 mənası və bir çox birləşmələrdə işlənməsi onu göstərir ki, bu feilin funksional imkanları çox genişdir (8, s.359-361).

Müasir ingilis dilində elə feillər var ki, onlar öz spesifikasiyi ilə diqqəti cəlb edir. Belə feillərdən biri geniş işlənmə imkanlarına malik olan “to get” feilidir. “To get” feilinin mənası onun hansı sözlərlə işləməsindən asılıdır. Bu və ya digər sözün “to get” feili ilə işlənməsi kortəbii xarakter daşımayaraq, müəyyən qaydalara uyğun olaraq baş verir.

“To get” feili sağ və sol birləşmə qabiliyyətinə malikdir. Sol birləşmə digər feillərdə olduğu kimidir. Yəni, bu və ya digər feil isim və əvəzliliklə ifadə olunan mübtəda ilə birləşir.

Tom got a book. He got a book. Əsas fərq özünü sağ birləşmə qabiliyyətində göstərir. Digər feillərdən fərqli olaraq “to get” feili özündən sonra vasitəsiz tamamlıq, predikativ üzv və zərflilik qəbul edə bilir: “He got books. He got there. He got angry. Maraqlıdır ki, “to get” feili təkbəşinə işləyə bilmir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, semantik mənasından asılı olaraq bəzi feillər müxtəlif birləşmələr yarada bilər. Məsələn, götürək “to turn” feilini. The turned te car – o, maşını çevirdi. He turned to the right – O sağa döndü. He turned – o döndü.

Hər bir birləşmədə “to get” feili də müxtəlif mənalar kəsb edir. Vasitəsiz tamamlıq qəbul etdikdə “to get” feili əldə etmək, sahib olmaq (to acquire, to obtain), predikativ üzvlə işləndikdə olmaq (to become), zərflə işləndikdə getmək (to come, to reach) mənasında işlənir.

Hər bir halda “to get” feilindən sonra əvəzlilik və ya isim işlətmək mümkündür.

We get him (Tom) books.

He gets me (Tom) angry.

I get him (Tom) there.

Göstərilən bu cümlə nümunələri müasir ingilis dilində geniş şəkildə işlənir. Dil faktlarının təhlili göstərir ki, “to get” feili daha çox işlənmə imkanlarına malikdir. Bircə, yuxarıda qeyd edilən cümlələrdə “to get” feili əsasən leksik məna daşıyan dil vahidi kimi çıxış edir. To get feilinin inkişafı haqqında daha ətraflı baxın (7, s.238).

Müasir ingilis dilində “to get” feilində qrammatikləşmə prosesi gedir (7, s.238). Məhz bunun nəticəsidir ki, “to get” feilindən sonra passiv konstruksiyaların işlənmə halları genişlənir. “To get” feili əsas leksik mənasını tədricən itirərək müxtəlif qrammatik mənalar kəsb edir. Birləşmə qabiliyyətindən asılı olaraq “to get” feili əsas məna daşımaqla yanaşı köməkçi və bağlayıcı feil kimi də işləyə bilər. Beləliklə, leksik mənanın tədricən qrammatikləşmə prosesi gedir.

“To get” feilindən sonra keçmiş zaman feili sifətinin (P II) işlənməsi xüsusi maraq doğurur. Belə bir nümunəyə nəzər salaq: Get things packed. Əşyaları (şeyləri) qablaşdır. Burada söhbət iki üzvlü passiv konstruksiyadan gedir. İkiüzvlü pasiv konstruksiyalarda “to get” feili köməkçi, yoxsa yarımköməkçi feil kimi çıxış edir? Bircə, funksional baxımdan “to get” feili köməkçi feil kimi çıxış edir, lakin köməkçi feilə xas olan əksər xüsusiyyətləri özündə əks etdirə bilmir. Həmin xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

1. Həmin cümlələrin sual və inkar forması “to do” köməkçi feil vasitəsilə düzəlir: He got the letter typed. Did he get the letter typed? He didn’t get the letter typed.

2. “To get” feili müstəqil olaraq sual cümləsi düzəldə bilmir.

3. “To get” feili ayrıcı sual cümləsi də yarada bilmir.

Məchul növün işlənməsində to get feili köməkçi feil kimi daha çox to be feilinin əvəzinə işlənir (2, s.149).

Qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, “to get” feilində qrammatikləşmə prosesi tamamlanmayıb. Nəzərə almaq lazımdır ki, müasir ingilis dilində “to get” feili müxtəlif məna daşıyan birləşmələrin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Onları təxmini olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

1. Birləşmənin pvedikativ məsdər, feili sifət I, və feili sifət II ilə ifadə oluna bilər:

a) predikativ məsdərlə ifadə olunur:

I got my friend to leave the city. Mən dostumu şəhəri tərk etməyə məcbur etdim.

Bu qəbildən olan birləşmələrdə obyekt subyektin təsiri nəticəsində bu və digər hərəkətin icra olunmasına təhrik edilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, belə hallarda “to get” feili “to make” və “to have” feillərinin sinonimi kimi çıxış edir. Şübhəsiz, hər bir feilin spesifik xüsusiyyətləri mövcuddur. Onların müqayisəli təhlili xüsusi tədqiqat tələb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, “to get” feili ingilis dilinə skandinaviya dilindən keçmişdir. Bu hadisə təxminən 2000 ilə təsadüf edir. Köməkçi feil kimi işlənməsi tez bir zamanda geniş vüsət alır (5. s.6). XV əsrin əvəllərində “to have” və “to make” feili birləşmələrinə uyğun olaraq “to get” feili birləşmələri də tədricən işlənməyə başlayır. İlk zamanlarda məsdərin “to” ədatı ilə işlənməsində vahid bir prinsip yox idi. Tədricən “to” ədatının işləməsi qanunauyğun bir hal alır. Eyni zamanda onu da nəzərə almaq lazımdır ki, ingilis dilinin amerikan variantında “to” ədatının buraxılması halları baş verir (6, s.176).

Konstruksiyanın subyektı bir qayda olaraq şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunur. A.M.Dluqoşun hesablamalarına görə bu vəziyyət 83% təşkil edir. Əgər obyekt isimlə ifadə olunursa, o, müəyyən sənət bildirən ümumi isimlə və yaxud xüsusi isimlə ifadə olunur. Nümunələrə nəzər salaq (5, s.11).

The boy got his friend to return the book.

The doctor got the patient to stay in bed.

Tom got Nick to join him.

Get feilindən sonra işlənən konstruksiyalarda təhrik mənası özünü göstərir. Konkret və situasiyadan asılı olaraq müxtəlif növ feillər işlənə bilər. Müşahidələr göstərir ki, məsdərin obyektı əsasən müxtəlif mənə daşıyan canlı varlıqları bildirən isimlərlə ifadə olunur. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, nadir hallarda məsdərin obyektı kimi cansız varlıqları bildirən ümumi isim də işlənir:

The man got his brain to work – Kişi beynini işlətdi. Kişi fikirləşməyə məcbur oldu. Kontekstdən asılı olaraq cümləni müxtəlif şəkildə tərcümə etmək olar. Hər bir halda cümlədə təhriklik mənası özünü göstərir.

Digər cümlə nümunələrinə diqqət yetirək.

I got a nurse to be in the next room. Mən dayənin növbəti otaqda olmasını təhrik etdim.

How do you get the man to give you the money? Siz kişini necə məcbur etdiniz ki, pulu sizə versin?.

I tried to get Oliver to help with the task? Mən cəhd etdim ki, Oliver tapşırığa kömək etsin.

She couldn't get them to understand what had happened. O, onları başa sala bilmirdi ki, nə baş verib.

Get him to try harder. Onu daha səylə çalışmağa məcbur et.

Yuxarıda göstər nümunələrdə məsdər bu və ya digər hərəkətin icrasına qarşı yönəldilir.

b) “To get” feili birləşmələrdə məstərlə yanaşı indiki zaman feili sifəti də işlənə bilər.

Tom managed to get my watch working again – Yenidən Tom mənim saatımın işləməsinə nail oldu.

We'd better get the kids going or they'll be late. Yaxşı olar ki, biz uşaqları getməyə məcbur edək, yoxsa onlar gecikəcək.

We get editorials saying this is wrong. Biz redaktoru bunun səhv olmasını deməyə məcbur etdik.

Get people running around – Adamları ətrafda qaçmağa məcbur edin.

İndiki zaman feili sifətinin işlənməsi onu göstərir ki, nəzərdə tutulan obyekt bir vəziyyətdən digər vəziyyətə dəyişmiş olur. A.M.Dluqoş qeyd edir ki, belə birləşmələrin işlənmə tezliyi çox azdır 3,3% (5, s.14). Modeldə əsasən to work, to go, to run feilləri işlənir.

c) Predicat keçmiş zaman feili sifətlə ifadə olur. Bu XVI əsrin başlanğıcına təsadüf edir (5, s.16).

Yesterday we got our things packed – Dünən bir əşyalarımızı qablaşdırdıq. Burada predikatın subyekti aydın deyil. Müasir ingilis dilində to get feili ilə keçmiş zaman feili sifətin işlənməsi geniş yayılmışdır. İşlənmə tezliyi 29,1 %-dir (5, s.16).

We got the job done – Biz işi etdirdik.

I'll get the children dressed – Mən uşaqları geyindirtdirəcəm. She gets things done and done in time. O, işlərini vaxtında yerinə yetirtdirir. She'll get me punished soon. Tezliklə o, məni cəzalandırtacaq.

Qeyd edilən cümlə nümunələrinin Azərbaycan dilində qarşılığı feilin icbar növüdür.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilinə diər yazılmış qrammatika kitablarında get + Participle II birləşməsi “get-passive” kimi qeyd edilir (3, s.228; 9, s.81; 1, s.148).

2. Konstruksiyanın predikatı sifətlə ifadə olunur. Sifətin bu funksiyada işlənməsi XVI əsrin sonuna təsadüf edir (5, s.18). Bu modeldə sifətin işlənməsi həmin konstruksiyada keçmiş zaman feili sifətin işlənməsi prinsipinə əsaslanır. Aşağıdakı cümlə nümunələri diqqət yetirək:

He got one hand freed. He got one hand free. O, bir əlini boşaltdırdı. Onun bir əli boş idi. Hər iki cümlə mənacə təxminən bir-birinə yaxındır. Əsas fərq ondan ibarətdir ki, keçmiş zaman feilin sifətin işlənməsində proses, sifətin işlənməsində isə hal vəziyyət ifadə olunur.

Konstruksiyanın subyekti canlı varlıqları bildirən isimlə və yaxud şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunur. Məsələn: The man got door open – Kişi qapını geniş açdırdı. He got his dress dirty. O paltarlarını çirkəndirirdi.

Konstruksiyanın obyektı kimi cansız varlıqları bildirən isim və yaxud obyektı halında olan əvəzlik işlənə bilir. Məsələn:

Nothing could get him angry. Hecnə onu hirsəndirə bilmədi.

His mother got the tea ready. Onun anası çayı hazırladı.

Bir çox hallarda get little he can get his hands clean. Baxmayaraq ki, o, balacadır, o, əllərini təmiz saxlayır.

If they could get things right, they could marry. Əgər onlar işlərini yaxşı qursaydı, onlar evlənə bilərdi.

3. Konstruksiyanın predikatı kimi məkan anlayışı bildirən sözlü birləşmələr işlənilir. Əsasən bu məqsədlə up, down, across, to, on, out of, off, into, behind və.s. Bu qəbildən olan birləşmələrin işlənmə tezliyi 20% təşkil edir. Nümunələrlə nəzər yetirək (5, s.19).

I got him down. Bu cümləni belə dəyişmək olar. I got him to come down. Mən onu aşağı düşməyə məcbur etdim etdim. They got the piano down the stairs. Onlar pianonunu aşağı düşürtdülər. It took them three hours to get the fire under control. Yanğını nəzarətə olmaq onların üç saat vaxtını aldı. We'll get the timetable to you as soon as we have it. Biz cədvəli əldə edən kimi onu sizə göndərtirəcəyik. You are getting ashes in my bed, I said. Mən dedim ki, siz külü mənim çarpayıma tökürsünüz. Don't print it if you do it, it will get you into trouble. Onu nəşr etmə, əgər onu etsən sən əziyyətə düşər olacaqsan.

Nümunələrdən görüldüyü kimi, əksər hallarda sözlü birləşmənin işlənməsi obyektin yerini dəyişməsinə səbəb olur.

4. To get feili əmr bildirən konstruksiyalarda işlənilir. Bu zaman predkativ zərflilik elementləri ilə ifadə olunur. Obyektin müəyyən təsir nəticəsində yer dəyişməsi baş verir. Məsələn: Get us out – Bizi bayıra burax. Get me up at six – saat altıda məni oyat. Get your clothes on – paltarlarını geyin.

5. Konstruksiyanın digər bir növü də “get+tamamlıq+isim” modeli əsasında formalaşan birləşmələr əsasında düzəilir. Y.B.Teryoşına qeyd edir ki, belə hallarda haqqında danışılan obyekt müəyyən təsir nəticəsində yeni sahibinə çatdırılır (6, s.184). Məsələn: When Tom was thirteen, she got him a job in the office – Tomun 13 yaşı olanda qadın ona ofisdə iş verdi

(tapdı). For his birthday party, I got my father a hat – Ad günü qonaqlığı üçün mən atama şlyapa aldım. Get him a bottle of water – Ona bir butulka su ver.

Yuxarıda verilən izahatdan aydın olur ki, müasir ingilis dilində “to get” feili köməkçi feil kimi işlənir. Müxtəlif konstruksiyalarda işlənməsinə baxmayaraq “to get” köməkçi feil kimi “təhrik” mənasının ifadə olunmasında əsas vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir ingilis dilində “təhrik” mənası “to have”, “to make”, “to let” kimi feillərlə də öz ifadəsini tapır.

Ədəbiyyat

1. Hüseynov A.R. İngilis dilinin nəzəri qrammatikası üzrə mühazirələr toplusu. Dərs vəsaiti. Bakı-2015, 375s.
2. Вейхман Г.А. Новок в грамматике современного английского языка. М. 2006, 543с.
3. Воронцова Г.Н. Очерки по грамматике английского языка. Москва, 1960, 399с.
4. Гросул Л.Я. Правосторонняя валентность английского глагола to get стр.232-235 – Линг
5. Длугош А.Т. Английский аналитический каузатив со служебным глаголом “get”: Автореф.дис... канд.филол. наук. Киев, 1980, 23с.
6. Терешина Ю.В. Типология и меж категориальные связи английских каузативных get-конструкций, стр.175-186. – Вестник удмуртского университета. Филологические науки, 2007, № 5
7. Ярцева В.Н. Исторический синтаксис английского языка. Моск-Ленинград, 1961, 308
8. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner`s Dictinary of Current English. Volum I Oxford University Press, 1982, 509p.
9. Tofik Z.L., Chakhoyan L.P., Pospelova A.Z. Readings in the theory of English Hammar. Ленинград, 1981, 222p.

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГЛАГОЛА GET В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Мамедова Шалала Ариф

Резюме

Традиционно под принуждения понимается побуждение лица или объекта к совершению действия в английском языке находит выражение в конструкциях с глаголами make, get, have, let. Общая сема понуждения у них обычно выступает в сочетании с другими смысловыми компонентами. Get сохраняет определенные лексико-семантические характеристики, отличающие его от других глаголов. К ним относят сему преодоления трудностей при принуждении. Конструкции с глаголом get отличаются вариативностью. Анализ языкового материала позволяет выделить следующие типы get – конструкций: 1) конструкция с инфинитивный предикатом. В данном типе субъект воздействует на пациента, вызывая совершение им действия, обозначенного инфинитивом. Tom get Nick to do it; 2) в конструкции с причастием I воздействием субъекта объектов переходит в новое состояние. She got the pot boiling; 3) конструкция с вторичным предикатом, выраженным причастием II описывает ситуацию, в которой субъект приводит объект в новое состояние. He got his suit dirty. She got the tea ready; 5) в конструкции с get часто употребляются предлоги пространственного значения: up, down, across, to on, out of, off, into, behind. They managed to get him on the bed. I want to get life in order; 6) в конструкции

get+дополнение + существительным или местоимением. I got dad a sweater. She got him a job in the shop.

Исследование функционирования глагола get показало что он играет важную роль в выражении различных оттенков побуждения.

GRAMMATICAL PECULARITIES OF THE VERB GET IN MODERN ENGLISH

Mamedova Salala Arif

Summary

Traditionally under the compulsion we understand the meaning where the subject accomplishes the the object to move or change its state. The category of inducement in English is expressed in constructions with the verbs make, get, have, let. General meaning of inducement of these verbs appear in constructions with other meaningful units. Get keeps its certain lexico-semantic peculiarities distinguishing it from other verbs. Here belong verbs which are used to get over difficulties in inducement. Constructions with get differ for their variations. The analysis of language facts shows that the following types of “get construction” may be distinguished: 1) construction with the infinitive predicative. In this construction the subject influences the patient to perform the action expressed by the infinitive. Tom got nick to do it; 2) Construction with participle I predicative. In this construction under the inference of the subject object changes its state. She got the pot boiling; 3) Construction with participle II predicative. Subject describing the situation influences the object to change and have new state. We got the job done; 4) Construction with adjective predicative. Subject with his actions changes the object into new state. He got his suit dirty. She got the tea ready; 5) prepositions with different adverbial modifies are often used in get constructions: up, down, across, to, on, out, of, off, into, behind. The managed to get him on the bed. I want to get my life in order. 6) in constructions get + дополнение + существительное subject is expressed with the animated nouns or pronouns. I got my dad a sweater. She got him a job in the shop.

The investigation of functioning of the verb get shows that get plays an important role in expressing different shades of inducement.

Rəyçi: professor Arif Hüseynov

Daxil olma tarixi 06 may 2025-ci il